Nazarova Saida Axmedjanovna

«NAZARIY TILSHUNOSLIK» AMALIYOTI

O‘quv qo‘llanma

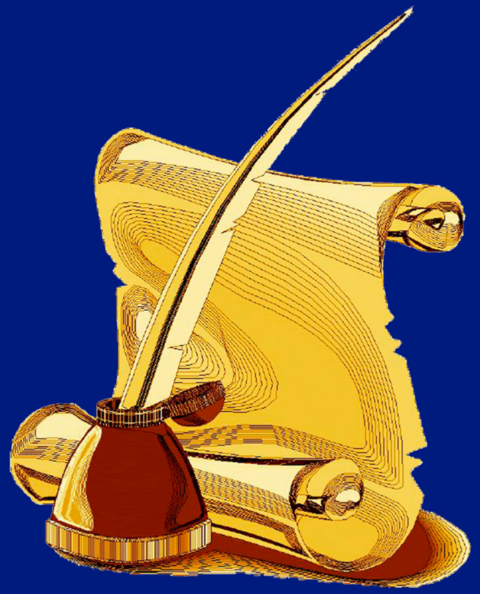

BUKHARA HAMD PRINT

ISBN 978-9943-9666-1-1

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

Nazarova Saida Axmedjanovna

«NAZARIY TILSHUNOSLIK» AMALIYOTI

(***Lingvistika (o‘zbek tili) mutaxassisligiga oid «Nazariy tilshunoslik» fanidan amaliy mashg‘ulotlar uchun o‘quv qo‘llanma***)

Buxoro - 2024

“BUKHARA HAMD PRINT” nashriyoti

UO‘K 821.512.133-1
N 19
Nazarova Saida Axmedjanovna
«NAZARIY TILSHUNOSLIK» AMALIYOTI [Matn] : O‘quv qo‘llanma / S. Nazarova .- Buxoro: “BUKHARA HAMD PRINT” nashriyoti, 2024.- 116 b.
KBK 84(5O‘)-5

O‘quv qo‘llanma 70230101 – Lingvistika (o‘zbek tili) mutaxassisligi talabalari uchun tayyorlangan. Qo‘llanma “Nazariy tilshunoslik” fani ilmiy asoslarini chuqur o‘rganish, nazariy masalalarni mustaqil tahlil qilish asosida amaliy bilim va malakalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Unda til va nutq qarama-qarshiligi, til tizimi va birliklari, lisoniy munosabatlar va ularning turlari, til tizimida ziddiyatlilik, lisoniy sathlar va ularning aloqadorligi, tilning tafakkur, jamiyat va tarix bilan bog‘liqligi, lingvistik metodlar va yo‘nalishlarni o‘rganishga doir nostandart testlar, ko‘p topshiriqli mashq va keyslar o‘z aksini topgan. O‘quv qo‘llanma tilshunoslik nazariyasi va ta’limi bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar hamda magistrantlarga mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir: **M.K. Abuzalova**
filologiya fanlari doktori, professor

Taqrizchilar: **A.R. Ahmedov**
filologiya fanlari nomzodi, dotsent

G.R. Mirxanova
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

O‘quv qo‘llanma, Oliy ta’lim fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro davlat universitetining 2024-yil 29-avgustdagi 543-sonli buyrug‘iga asosan nashr qilishga tavsiya etilgan. Ro‘yxatga olish raqami № 543-2.

ISBN 978-9943-9666-1-1

Учебное пособие подготовлено для студентов, обучающихся по специальности 70230101 – Лингвистика (узбекский язык). Пособие служит глубокому изучению научных основ дисциплины «Теоретическое языкознание», развитию практических знаний и навыков на основе самостоятельного анализа теоретических вопросов. В нём нашли отражение нестандартные тесты, многозадачные упражнения и кейсы, направленные на изучение противопоставления языка и речи, языковой системы и языковых единиц, языковых отношений и их типов, противоречивости в языковой системе, языковых уровней и их взаимосвязи, связи языка с мышлением, обществом и историей, лингвистических методов и направлений. Учебное пособие предназначено для специалистов и магистрантов, занимающихся исследованием и обучением теории языкознания.

Ответственный редактор: **М.К. Абузалова**
доктор филологических наук, профессор

Рецензенты: **А.Р. Ахмедов**
кандидат филологических наук, доцент

Г.Р. Мирханова
доктор философии по филологическим наукам (PhD), доцент

The textbook was created for students enrolled in the specialty 70230101 - Linguistics (Uzbek language). The handbook is intended for an in-depth study of the scientific foundations of the discipline «Theoretical Linguistics», as well as the development of practical knowledge and skills based on independent analysis of theoretical difficulties. It includes non-standard tests, multi-task exercises, and cases that investigate the opposition of language and speech, the language system and language units, language relations and their types, inconsistencies in the language system, language levels and their relationship, the connection of language with thinking, society, and history, and linguistic methods and trends. The textbook is meant for specialists and students who are researching and teaching linguistic theory.

Editor-in-Chief: **M.K. Abuzalova**
Doctor of Philological sciences, Professor

Reviewers: **A.R. Akhmedov**
Candidate of Philological sciences, Docent

G.R. Mirxanova
Doctor of Philosophy in Philology (PhD), Docent

SO‘Z BOSHI

Til shaxs va jamiyat munosabatlari, insoniyat, tarix, madaniyat, uning taraqqiyoti va istiqbolini belgilaydigan ijtimoiy hodisadir. Til ijtimoiy va individual ongning in’ikosi sifatida o‘z maqomiga ega. Millat, madaniyat, fan va ta’limning rivojlanishiga qaratilgan davlat siyosati va ijtimoiy islohotlarida til masalasi asosiy o‘rinni egallaydi. Mamlakatimizda ilm-fan, ta’limni yuksak darajada rivojlantirishga qaratilgan hukumat qarorlari va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda bu o‘z tasdiqini topgan. Xususan, “xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta’limning ilg‘or standartlarini joriy etish, jumladan, o‘quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo‘naltirilgan ta’limdan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish; oliy ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish”[1] dolzarb vazifalardir. Chindan ham, oliy ta’lim tizimida sifat bosqichiga o‘tilganligi ijodiy va kreativ tafakkur sohiblari hamda yuqori salohiyatli mutaxassislarni tayyorlashga jiddiy e’tibor qaratishni talab etmoqda.

O‘quv qo‘llanma oliy ta’limda o‘rganiladigan fanlar bo‘yicha o‘quv adabiyotlarining yangi avlodlarini yaratish talabiga muvofiq yuzaga kelgan. Ushbu qo‘llanma 70230101 – Lingvistika (o‘zbek tili) mutaxassisligi uchun mo‘ljallangan “Nazariy tilshunoslik” fanining o‘quv dasturi asosida yozilgan. Talabalar mazkur fan doirasida tilshunoslikning nazariy masalalari, jumladan, til va nutq qarama-qarshiligi; lison – nutq – me’yor munosabati; til va nutq birliklari; lisoniy sistema va struktura; tilning asosiy va oraliq sathlari; lisoniy munosabatlar va ularning turlari; til, tafakkur, shaxs, jamiyatning o‘zaro aloqadorligi; til taraqqiyotining ichki va tashqi qonunlari; lingvistik metodlar va metodologiyaga oid asosiy tushuncha,

[1] https://lex.uz/ru/docs/-4545884 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni

termin va masalalar haqida ma'lumotga ega bo'lishlari lozim. Mazkur fanning nazariy asoslarini amaliy o'rganish maqsadida o'quv qo'llanmada fan mavzulariga doir nostandart testlar, ko'p topshiriqli mashqlar va keyslar o'rin olgan. O'quv qo'llanma magistrant talabalarning nazariy tilshunoslik bo'yicha amaliy bilim va malakalarini oshirishga yordam beradi. O'quv qo'llanmaning mukamallashuvi yuzasidan bildirilgan fikr-mulohazalar mamnuniyat bilan qabul qilinadi.

MUNDARIJA

SO‘Z BOSHI ... 5
TIL VA NUTQ QARAMA-QARSHILIGI ... 7
TILSHUNOSLIK VA SEMIOTIKA ... 11
LISONIY TIZIM VA UNING BIRLIKLARINI O‘RGANISH ... 15
TIL TIZIMIDA LISONIY MUNOSABATLAR: TURLARI, XUSUSIYATLARI VA VAZIFALARI ... 22
TIL TIZIMIDA ZIDDIYATLILIK ... 32
TIL SATHLARI VA ULARNING ALOQADORLIGI ... 42
TILNING FONOLOGIK SATHI VA UNING TAHLILI ... 53
SINTAKTIK SATH VA UNING BIRLIKLARI ... 57
TIL VA TAFAKKUR MUNOSABATI ... 69
TIL VA JAMIYAT ... 72
TILNING DIAXRON VA SINXRON ASPEKTLARI ... 79
BILISH USULLARI, TILSHUNOSLIKDAGI METOD VA YO‘NALISHLAR 82
LINGVISTIK METODLARNI O‘RGANISH ... 92
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ... 109

Nazarova Saida Axmedjanovna

«NAZARIY TILSHUNOSLIK» AMALIYOTI

(***Lingvistika (o‘zbek tili) mutaxassisligiga oid «Nazariy tilshunoslik» fanidan amaliy mashg‘ulotlar uchun o‘quv qo‘llanma***)

Muharrir: *H.Qahhorov*
Texnik muharrir: *O.Jabborov*
Musahhih: *M.Kuziyeva*
Sahifalovchi: *X.Axrorov*

Nashriyot litsenziyasi №040075. 23.09.2022. Original maketidan bosishga ruxsat etildi: 20.09.2023. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. “Times New Roman” garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog‘ozi. Bosma tobog‘i 7,25. Adadi 100. Buyurtma № 700

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi
“BUKHARA HAMD PRINT” nashriyoti. Buxoro shahri
Hofiz Tanish Buxoriy ko‘chasi, 190-B uy. Tel: (97) 736-20-11
Bahosi kelishilgan narxda.

“BUKHARA HAMD PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Qayum Murtazoyev ko‘chasi, 344-uy